

Somali ve Kenya Arasındaki Deniz Sınırı Anlaşmazlığının Hukuki, Tarihi ve Şiyasi Bakımdan Değerlendirmesi ve Doğu Afrika'da Yeni Bir Krizin Önüne Geçilmesinde Türkiye'nin Muhtemel Arabuluculuğu

Legal, Historical and Political Evaluation of Maritime Border Dispute between Somalia and Kenya, and Turkey's Probable Mediation in Preventing a New Crisis in the East Africa

 Yasin YILDIRIM¹

ÖZ

Somali ve Kenya, Doğu Afrika'nın önde gelen iki aktörüdür. İki devlet arasında derin ve güçlü bağlar bulunmakla birlikte 2014 yılında Uluslararası Adalet Divanı'nda başlayan ve 2021 yılının Ekim ayında karara bağlanan tarafların Hint Okyanusu'ndaki deniz sınırlarının belirlenmesine dair bir dava nedeniyle ikili ilişkiler büyük yara almıştır. Her ne kadar dava, UAD'nin verdiği karar ile sonuçlanmışsa da taraflar arasındaki anlaşmazlık halen sürmektedir, zira karar Somali cephesinde sevinçle karşılanmışsa da Kenya cephesinde büyük bir tepki toplamış ve Nairobi hükümeti her ne pahasına olursa olsun haklarını savunacağını ifade etmiştir. Filhakika, UAD'nin aldığı kararın hukuken yerinde olmadığı, coğrafi, bilimsel ve tarihsel vakialara uygun düşmediği, Mahkemenin yerleşik kararlarına aykırılık teşkil ettiği değerlendirilmektedir. Ancak hatalı bir şekilde verildiği değerlendirilen bu karardan daha vahimi, bu kararın zaten gergin olan ikili ilişkileri daha da büyük bir çıkmaza sürükleme, daha da derinleştirme tehlikesini ortaya çıkarmasıdır. Hal böyleyken, her ne kadar dava süreci sona ermişse de Türkiye gibi sömürgeci geçmiş olmayan, uluslararası prestiji yüksek, güçlü bir hukuki ve diplomatik alt yapıya sahip ve bölge halkları tarafından büyük saygı gören bir ülkenin arabulucu olarak sürece müdahil olmasının UAD'nin kararının olumsuz etkilerini ortadan kaldıracağına, bölgesel barışın korunmasına ve Somali-Kenya ilişkilerinin normalleşmesine katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Somali, Kenya, deniz sınırları, Uluslararası Adalet Divanı, arabuluculuk

¹ T.C. Çankırı Karatekin Üniversitesi Kurşunlu Adalet Meslek Yüksekokulu, Hukuk Bölümü, yasinildirim@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8926-3517

ABSTRACT

Somalia and Kenya are the two leading actors in East Africa. Although there are deep and strong ties between two states, bilateral relations have been severely damaged due to a lawsuit regarding the determination of the maritime borders of the parties in the Indian Ocean, which started in the International Court of Justice in 2014 and was resolved in October 2021. Although the case resulted with the decision of the ICJ, the conflict between the parties still continues, because although the Court's decision was welcomed on the Somali front, it received a great reaction on the Kenyan side and the Nairobi government stated that it would defend its rights at any cost. In fact, it is considered that the Court's decision is not legally, scientifically and technically appropriate. However, worse than the decision which is considered erroneous, is that this poses the danger of dragging the already strained bilateral relations. And yet, although the litigation process has ended, the involvement of a country like Turkey, which does not have a colonial past, has a high international prestige, strong legal and diplomatic infrastructure, and is highly respected by the region, as a mediator, eliminates the negative effects of the Court's decision.

Keywords: Somalia, Kenya, maritime border, International Court of Justice, mediation

1. Giriş

Somali Federal Cumhuriyeti (“Somali”) ve Kenya Cumhuriyeti (“Kenya”), Doğu Afrika’da bulunan, birbirleriyle 680 km’den fazla kara sınırına sahip olan, bugüne kadar çeşitli ölçeklerde politik, ekonomik ve askeri ilişkiler ve zaman zaman da çatışmalar içerisine girmiş, aralarında güçlü kültürel ve tarihsel bağlar bulunan iki devlettir. Oldukça güçlü tarihsel ve kültürel bağlara sahip olan bu iki ülke 2014’te Uluslararası Adalet Divanı’nda (“UAD” ya da “Mahkeme”) görülmeye başlanan ve 2021 yılının Ekim ayında karara bağlanan ziyadesiyle yorucu, yıpratıcı ve zaman, enerji, para israfına yol açmış bir davanın tarafı olmuşlardır. İhtilafın konusu, Kenya’nın Shakani ve Somali’nin Kaambooni bölgeleri arasındaki sınırdan başlayarak Hint Okyanusu üzerinde devam eden bir bölgedeki deniz sınırlarının nasıl belirleneceği ile ilgilidir.

Bu anlaşmazlık, 2014’te Somali’nin devam eden ikili müzakereleri ani bir kararla keserek UAD’ye başvurması ve Kenya’ya

karşı dava açması ile farklı bir boyut elde etmiştir. Yedi yılı aşan bir süre boyunca devam eden dava sonucunda Mahkeme, tam anlamıyla olmasa dahi, büyük oranda Somali’yi haklı bulmuş ve işbu yazının devamındaki sayfalarda detaylıca açıklanacağı üzere, esasında her iki tarafı da tam olarak memnun etmeyen bir kararla davayı neticelendirmiştir. Ancak her ne kadar dava sonuçlanmış olsa da Mahkeme kararının nasıl uygulanacağı belli olmadığından ve hukuki, teknik, politik belirsizlikler devam ettiği için iki ülke arasındaki sorunlar henüz tam olarak çözülmüş sayılamamaktadır. Hal böyleyken, bölgede yeni politik, diplomatik ve hatta askeri krizlerin dahi çıkması ihtimal dahilinde görülmektedir.

Anılan tüm bu sebeplerle, işbu çalışmanın yapılmasına, sadece Doğu Afrika/Afrika için değil Büyük Ortadoğu coğrafyası için de önem arz eden böylesi hassas bir konu üzerine odaklanılmasına, taraflar arasındaki anlaşmazlığın tarihsel, siyasi ve hukuki açıdan değerlendirilmesine, UAD’nin verdiği kararın incelendikten sonra da bu an-

laşmazlığın daha ağır ve şiddetli boyutlara ulaşmaması adına atılabilecek adımların neler olabileceğinin tartışılmasına karar verilmiştir.

İşbu makalenin yazım sürecinde, tarafların UAD'ye sundukları bilgi ve belgelerden, dilekçelerden, mahkeme tutanaklarından, ilgili akademik ve resmi kaynaklardan ve de güvenilir uluslararası medya kuruluşları ile düşünce kuruluşlarının yazılarından yararlanılmıştır.

2. İki Ülke Sınırlarının Tarihsel Gelişimi

Doğu Afrika'da sınırlar, Afrika'nın diğer birçok bölgesinde olduğu gibi, bu bölgede uzun yıllar hüküm süren Avrupalılar tarafından 19. ve 20. yüzyıllarda çizilmiştir. Bu sınırlar çizilirken hukuki meşruiyet genellikle doğrudan doğruya Avrupalı güçler ve bazen de yerel aktörler arasında akdedilen antlaşma ve mutabakatlarla sağlanmıştır (Ahmad, 2014). 1950'li ve 1960'lı yıllarda kolonyal yönetimlerin sona erip Afrika'da bağımsızlık süreçlerinin başladığında dahi bu antlaşmalar geçerliliklerini büyük oranda korumuştur. Bağımsızlıklarını yeni elde eden Afrikalı devletler de gerek yeni çatışmalara sebebiyet vermemek ve gerekse zaten hassas olan ilişkilerini bozmamak adına bu antlaşmaları sürdürerek mevcut sınırlarının devam etmesi adına bir irade ortaya koymuşlardır. Somali ve Kenya arasındaki sınırların belirlenmesinde ise süreç, nispeten daha farklı ve stresli bir şekilde gelişmiştir (Howard, 1986). Öyle ki;

1960 yılının Haziran ayının sonlarında, Somali'nin bağımsızlığını kazanmasının hemen öncesinde, İngilizler, Doğu Afrika'da yaşayan tüm Somalililerin tek bir bayrak altında ve bir bütün olarak yaşama- larını kararlaştırmışlardır. Ancak bu karar- la tezatlık oluşturacak bir biçimde, bugün Kenya sınırlarında bulunan, yerel dilde Gobolka Woqooyi Bari olarak adlandırılan bir bölgeyi ve bölgede yaşayan Somalili

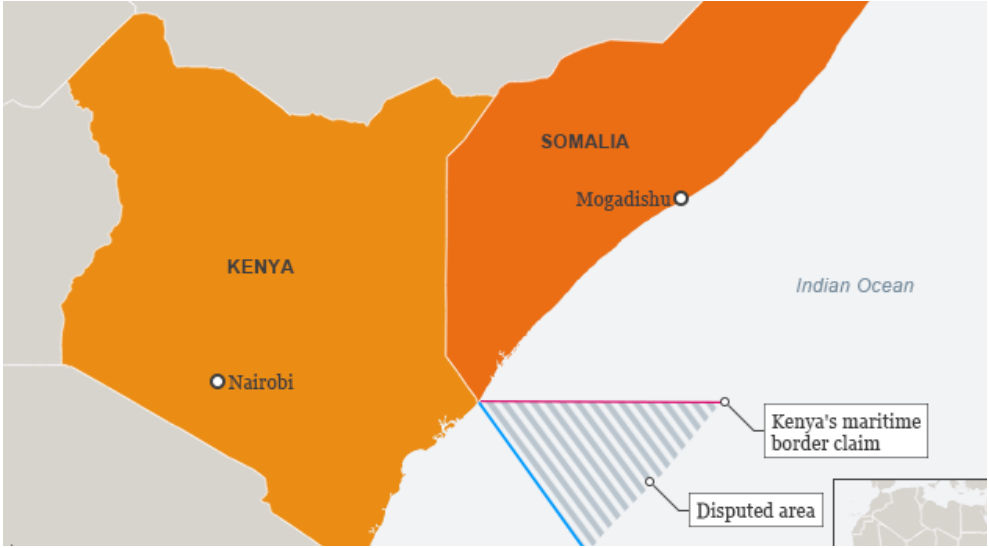
etnik grupları, yeni kurulan Somali devletinin sınırlarının dışında bırakmışlardır (Laitin, 1977; Vallat, 1974).

Bu karardan üç yıl sonra ise, bu sefer de Kenya'nın bağımsızlığının hemen öncesinde, İngilizler mezkûr bölgede yeni bir yönetim merkezinin kurulduğunu ve Kenya'ya bağlandığını ilan etmiş, Somali devleti ile bölgede yaşayan Somali kökenli kişilerin iradelerini göz ardı etmek suretiyle, etkisi günümüzdeki siyasi ilişkilere dahi sırayet eden bir karar almışlardır. Alınan bu karar üzerine topraklarını ve vatandaşlarını kaybettiğini düşünen Somali ile Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ("Birleşik Krallık") arasındaki ilişkiler de bozulmuştur (Kromm, 1967). Uzun ve meşakkatli bir süreç sonunda bağımsızlıklarını elde eden Kenyalılar da mezkûr bölgeyi hemen sahiplenmiş, bölgede yaşayan çoğunluk durumundaki Somali asıllı insanların Somali ile birleşme yönündeki taleplerini de reddetmişlerdir. Bu durum, Somali ve Kenya arasında yaklaşık dört yıl sürecek olan Shifta Savaşı'nın da tohumlarını atmıştır. (Baker, 2003). Öncesinde bölgede yaşayan Somalililerin teşkil ettiği yerel milis örgütler ile Kenya Silahlı Kuvvetleri arasında başlayan silahlı çatışmalar, Somali devletinin de müdahil olmasıyla birlikte, kısa sürede çok şiddetli bir hal almış ve şiddetli bir ayrılıkçı/etnik çatışma başlamıştır. Dört yıl süren savaşın sonunda, 5. Afrika Birliği Zirvesi esnasında yapılan bir antlaşma ile ateşkes sağlanmıştır. Ancak, Somali'de 1969'da gerçekleşen darbe sonucu iktidara gelen ordu yetkilileri ve sonrasında ülkeyi kontrol eden diğer aktörler, bu barış antlaşmasının hilafına olacak şekilde, "Büyük Somali" emellerinden vazgeçemediklerini ifade etmişlerdir (Wanambisi, 1984). İzleyen yıllarda Mogadişu ve Nairobi hükümetleri sınırlar konusunda doğrudan bir çatışma içerisine

girmemişlerse de birbirlerinin aleyhindeki politik girişimlerini sürdürmüşlerdir.

Kenya'nın kuzeydoğu bölgesinde yıllar önce yaşanan ve etkileri bugün dahi hissedilen bu anlaşmazlığın silahsız ancak bununla beraber belki de daha zorlu, yıpratıcı ve stresli bir emsali ise günümüzde Hint Okyanusu üzerinde, 1°39'43" Güney ve 41°33'34" Doğu koordinatlarından itibaren başlayan ve yaklaşık 100.000 km²'lik üçgen şeklinde bir alana tekabül eden okyanus üzerindeki bir bölgede yaşamaya devam etmektedir:

Resim 1.

Kaynak: Krippahl, C. (2021) Stability at risk as Somalia and Kenya spat over sea border. Deutsche Welle.

1 numaralı resimden de görülebilen bölge üzerinde, iki ülke arasında bugüne dek çok ciddi bir gerilim yaşanmamış, 1960'lı yıllardaki Shifta Savaşı'na benzer bir çatışma ortaya çıkmamıştır. Ancak bölgedeki deniz sınırları ile ilgili olarak yıllar yılı ciddi derecede herhangi bir anlaşmazlık yaşanmamışsa da bahsi geçen bölgede, su altında zengin ve bakir doğal gaz ile petrol

kaynaklarının keşfedilmesi ile birlikte Mogadişu ve Nairobi arasındaki ilişkilerin de seyri değişmiştir (Oğultürk, 2020). Zira bu rezervlerin kime ait olduğunun belirlenmesi, çıkarılması halinde kendisine sahip olan devlete büyük katkılar sağlayacak; muazzam bir gelir, teknolojik alt ve üst yapı yatırımları elde etmesine yarayacaktır. Dahası bu husus Doğu Afrika'ya dair özel stratejileri olan üçüncü ülkeler ve bu rezervleri kullanmak, işlemek isteyen küresel enerji şirketleri için de büyük bir önem arz etmektedir.

3. Uluslararası Adalet Divanı'ndaki Dava ve Tarafların Argümanları

3.1. Genel Bilgiler ve Dava Sonucu

Somali ve Kenya arasındaki deniz sınırı meselesi, 2014 yılının ağustos ayında Somali'nin devam eden müzakereleri tek tarafı olarak kesip UAD'de Kenya aleyhinde bir dava açmasıyla birlikte yargıya taşınmıştır. Yıllar yılı iki ülkenin gündemini pek fazla meşgul etmeyen, çok nadiren siyasi gerilimlere konu olan bu bölge, sürecin UAD'ye taşınması ile birlikte,

doğal olarak, bir anda çok daha ciddi bir boyut kazanmıştır. Zira Uluslararası Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler (“BM”) çatısı altında görev yapan 6 asli organdan biri olup uluslararası hukuka dair ihtilafları çözmeye muktedir asli yargı merciidir. BM Antlaşması’nın 93’üncü ve UAD Statüsü’nün 35’inci maddeleri uyarınca Mahkeme, Antlaşma ve Statü’ye taraf olan tüm devletlere açık olup hem Somali hem de Kenya Antlaşma’ya ve Statü’ye taraf olan ülkeler olduğu için de UAD’nin genel yetki sahası içerisinde yer almaktadırlar.

Bu davada özet olarak (Mumma-Martinson, 2019; Oğultürk, 2020; Uluslararası Adalet Divanı, 2021); davacı ülke Somali, davalı Kenya ile arasındaki kıyı çizgisini takip edecek şekilde çapraz bir hat doğrultusunda hareket edilmesini ve taraflar arasındaki sınırın güneydoğu yörüngesinde, kıyı sınırının okyanusa bir izdüşümü olarak sınır çizilmesini talep etmiş; davalı Kenya ise, deniz sınırının Kyunga şehrinin güneydoğusundaki bir noktadan başlayarak enlemlere/paralellere uygun olacak şekilde, sahilinden düz bir çizgi olarak ilerlemesi gerektiğini, sınırın kara noktasından çıkış yapış enlem/paralel çizgisi boyunca düz bir hat halinde olmasını savunmuştur (Bkz. Resim 1). Açılan dava yaklaşık yedi yıllık bir yargılamanın neticesinde, 12 Ekim 2021 tarihinde verilen bir karar ile sonuca bağlanmıştır. Mahkeme verdiği karar ile, özet olarak;

- Somali ve Kenya arasında enlem/paralel çizgisini izleyen, üzerinde mutabakata varılmış bir deniz sınırı söz konusu olmadığı,
- Somali ve Kenya arasındaki ilgili deniz alanlarını sınırlayan tek deniz sınırı başlangıç noktasının dik açılarda nihai kalıcı sınır işaretinden sahilin genel yönüne uzanan düz çizginin alçak su hattı ile kesiştiği nokta olduğu,

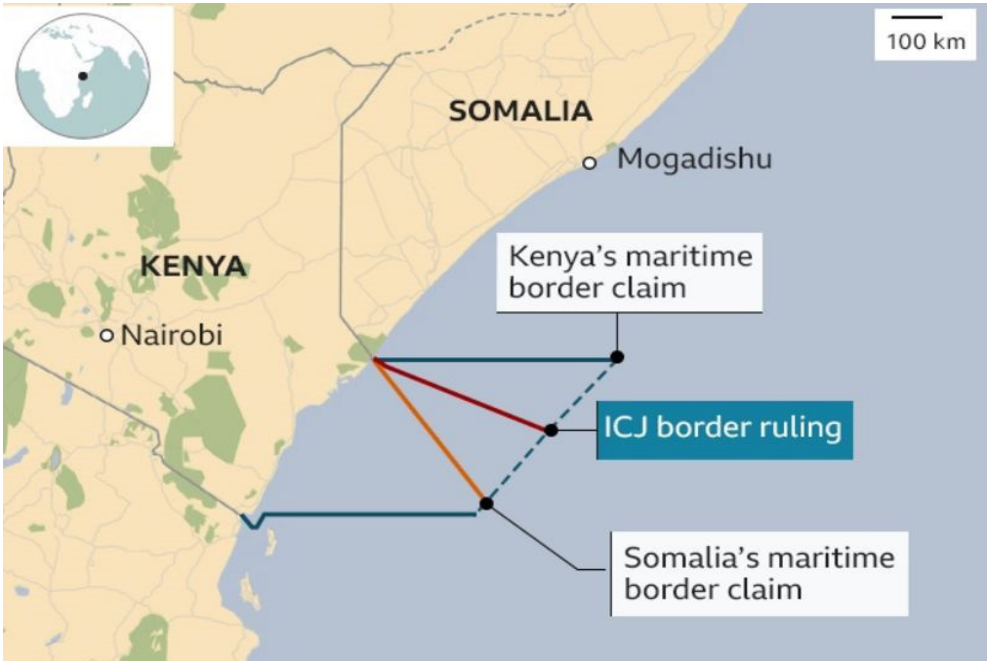
- Bu noktanın koordinatlarının 1°39’44.0” Güney ve 41°33’34.4” Doğu bölgesine kabul ettiği,
- Başlangıç noktasından itibaren, karasularındaki deniz sınırının 1°47’39.1» Güney ve 41°43’46.8” Doğu koordinatlarındaki noktada 12 deniz mili sınırına ulaşana kadar orta çizgiyi takip etmesi gerektiği,
- Karasularındaki sınırın sonundan, münhasır ekonomik bölgeyi ve kıta sahanlığını sınırlayan tek deniz sınırının Somali ile Kenya arasında 200 deniz miline kadar, 114° azimuttan başlayarak 200 deniz miline ulaşana kadar jeodezik çizgiyi takip edeceği,
- Sınırın Kenya karasularının genişliğinin ölçüldüğü esas hatlardan, 3°4’21.3” Güney ve 44°35’30.7” Doğu koordinatlarına sahip noktada ölçülmesi gerektiği,
- Kıta sahanlığını sınırlayan deniz sınırının kıta sahanlığının dış sınırlarına veya üçüncü devletlerin haklarının etkilenebileceği alana ulaşana kadar aynı jeodezik hat boyunca devam edeceği şeklinde hüküm kurmuştur (Uluslararası Adalet Divanı, 2021).

Kısacası, Mahkeme bu davada taraflar arasındaki deniz sınırını, üzerinde hak iddia edilen bölgeyi ortadan ikiye bölmek suretiyle tayin etmiştir (Bkz. Resim 2). Bu karar Somali’nin de Kenya’nın da iddialarını tam olarak karşılamamış ve davaya taraf ülkeleri tam anlamıyla memnun etmemiştir. Ancak su altındaki daha verimli ve daha bol petrol ve doğal gaz kaynaklarının Somali için öngörülen alanda kalmasından ötürü karar, Mogadişu hükûmeti tarafından makul ve olumlu bir şekilde değerlendirilmektedir (BBC, 2021). Öyle ki Somali Enformasyon Bakanı Osman Dubbe, 12 Ekim 2021 tarihli tweet’inde “...Sonunda başardık...Bayrak Bayramımız, Somalililer için ayrıca tarihi öneme sahip bir gün olarak hatırlanacaktır...” ifadelerine yer vererek Somali hükûmetinin karara karşı olan müspet tepkisini ortaya

koymuştur (DW, 2021). Nairobi hükümeti ise, sonraki bölümlerde detaylıca izah edileceği üzere kararı ve UAD'yi sert bir şekilde eleştirmiş ve hatalı bir karar verildiğini öne sürmüştür.

Mahkemenin verdiği bu nihai kararın ve çizilen sınırın ne anlama geldiğinin daha iyi anlaşılması adına öncelikle tarafların dava süreci boyunca ileri sürdüğü argümanların incelenmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Resim 2.

Kaynak: BBC. (2021) ICJ rejects Kenya case in Somalia maritime border row BBC News

3.2. Tarafların İleri Sürdüğü Argümanlar

3.2.1. Kenya'nın Yetki İtirazı ve Uluslararası Adalet Divanı'nın Yetkisi

Davacı taraf Somali, en temel argümanı olarak, 1 ve 2 numaralı resimlerden de görüleceği üzere, Kenya ile arasındaki deniz sınırlarının kara sınırlarını takip edecek şekilde, çapraz bir biçimde belirlenmesini öne sürmüştü ve davasını ikame etmiştir. Davalı Kenya ise, yine yukarıda yer alan

resimlerden anlaşılacağı üzere, deniz sınırlarının kara sınırlarının bittiği noktadan başlayarak enlem/paralel çizgilere göre düz bir şekilde tespit edilmesi gerektiği ileri sürmüştür.

Bu iki temel ve karşıt argümanın incelenmesinden önce ise UAD ilk etapta davalı taraf Kenya'nın ileri sürdüğü yetki itirazını

gündemine almıştır. Bu yetki itirazı kapsamında Kenya;

- İki ülke arasında 7 Nisan 2009 tarihinde, Somali devletinin teklifi üzerine, Somalili ve Norveçli uzmanlarca hazırlanan, Somali Başbakanı, Bakanlar Kurulu ve Devlet Başkanı tarafından onaylanan ve Somali Ulusal Planlama ve Uluslararası İşbirliği Bakanlığı'nca imzalanan bir mutabakat zaptının mevcut olduğunu,
- Akdedilen bu zaptın taraflar için bağlayıcı olduğunu,
- Bu zabıt uyarınca tarafların deniz sınırı meselesinin ikili diplomatik görüşmeler kanalıyla ve iyi niyet çerçevesinde çözülmesi hususunda anlaşabildiklerini,
- Tarafların belli noktalarda anlaşabildikten sonra BM çatısı altında görev yapan Kıta Sahaneliği Sınırları Komisyonu'na ayrı ayrı birer çözüm önerisi getirmeleri gerektiğini,
- Adı geçen komisyonun da diplomatik görüşmeler sonunda hazırlanan çözüm önerilerini inceleyerek uluslararası deniz hukuku kuralları ve Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi¹ hükümleri çerçevesinde bir tavsiye kararı vermesi gerektiğini, kısacası tarafların bu çerçeve kararı sonrasında ortak bir karar ve uzlaşma yolu ile anlaşmazlığı çözmeleri gerektiğini,
- Dolayısıyla, bu zaptın ilgili hükümleri ve öngördüğü süreç tamamlanmadan UAD'de bu meselenin çözümüne dair yeni bir sürecin başlatılamayacağını,
- Haliyle UAD'nin bu davada yetkisinin bulunmadığını ve açılan davanın usulden reddedilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Uluslararası Adalet Divanı, 2015).

Somali devleti ise yaptığı yazılı ve şifahi açıklamalarda, bu zaptın geçersiz ve batıl olduğunu, 2009'dan sonra yapılan ikili görüşmelerin de sonuçsuz kaldığını, yıllar yılı yapılan bu görüşmeler sonuçsuz kaldığı için de artık bahsi geçen zaptın dikkate alınmaması ve bu zabıtta öngörülen süreç-

lere önem verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.

Davanın esasına girmeden önce yapılan bu yetki incelemesi neticesinde ise, UAD aldığı çoğunluk kararı uyarınca oldukça karmaşık ve muallak hukuki gerekçelerle Kenya'nın usule yönelik itirazını reddetmiş, bu meseleyi incelemek ve davaya bakmak hususunda yetkisi olduğunu ifade etmiş ve davanın esasına girmiştir. Öyle ki, Mahkeme, 2 Şubat 2017 tarihli ara kararında;

- Somali ve Kenya arasında akdedilen zaptın taraflar için mevcut uyumsuzluğu çözmek adına sadece alternatif bir yol öngördüğünü, ancak bu zaptın kesin bir prosedür teşkil etmediğini,
- Davanın açıldığı tarihe kadar Somali ve Kenya arasında yapılan müzakerelerin de olumlu sonuç vermediğini,
- Hal böyleyken, artık zaptın varlığının da ve bu zabıtta öngörülen müzakerelerin de taraflar için bağlayıcılığının kalmadığını,
- Kaldı ki zaptta öngörülen müzakere yolunun da sadece kıta sahanlığına dair sorunların çözümünde kullanılabileceğini ancak Kenya'nın iddialarının aksine deniz sınırı anlaşmazlığının çözümünde kullanılmasının hukuken mümkün olmadığını,
- Ezcümle, davanın açılmasının usulen uygun olduğunu ve bu uyumsuzluğa bakmada Mahkemenin yetkisinin mevcut olduğunu hüküm altına almıştır (Uluslararası Adalet Divanı, 2017).

Ortaya konan bu karara katılmayan ve karşı görüşlerini ileri süren UAD üyeleri Yargıç Bennouna, Yargıç Robinson ve Yargıç Guillaume ise Mahkemenin almış olduğu bu kararın son derece anlaşılabilir olduğunu ifade etmiş ve UAD'yi eleştirmişlerdir (Uluslararası Adalet Divanı, 2017). Bu eleştiriler kapsamında, Yargıç

¹ Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi: United Nations Convention on the Law of the Sea 1982

Mohamed Bennouna yine 2 Şubat 2017 tarihli ara kararın karşıt görüşünde;

- Kenya'nın ileri sürdüğü itirazın yerinde olduğunu,
- Mezkûr zaptın öngördüğü ikili müzakereler odaklı çözüm yolunun uyumsuzluğunun giderilmesi için tek yöntem olduğunu,
- Tarafların bu zaptı akdederken taahhütlerini iradenin dostane çözüm yolu odaklı olduğunu,
- Uyuşmazlıkların müzakereler doğrultusunda ve iyi niyet kuralları çerçevesinde çözülmesinin davalar gibi kompleks süreçlerden daha makul bir seçenek olduğunu,
- Mahkemenin oy çokluğu ile aldığı ara kararın gerekçesinin yeterince açık olmadığını,
- Mahkemenin ara kararının Birleşmiş Milletler Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 'Genel Yorum Kuralı' başlıklı 31. maddesi ile de aykırı düşüğünü ileri sürmüştür (Uluslararası Adalet Divanı - Yargıç Bennouna, 2017).

Yargıç Gilbert Guillaume de yine aynı tarihli karşıt görüşünde, zaptın sadece kıta sahanlığı değil deniz hukukuna dair her tür uyumsuzlukta uygulanabilir nitelikte olduğunu belirtmiş ve çoğunluğun görüşüne katılmamıştır (Uluslararası Adalet Divanı - Yargıç Guillaume, 2017).

3.2.2. Tarafların Esasa İlişkin Argümanlar

UAD'nin dava ile ilgili olarak usule ilişkin konuları çözmesinin ardından artık tarafların esasa ilişkin argümanlarının tartışılmasına geçilmesi mümkün hale gelmiş ve Mahkeme anlaşmazlığın ana noktalarını değerlendirmeye başlamıştır.

Davacı ülke Somali esasa ilişkin olarak; Kenya'nın paralel çizgilerine uyumlu olacak şekilde bir sınır çizilmesi taleplerinin tarihsel, bilimsel ya da hukuki bir dayanağı olmadığını, bu konuyla ilgili olarak ortada

yazılı herhangi bir belge bulunmadığını, uzun yıllardır sonu gelmeyen müzakereler ve diplomatik görüşmelerle Kenya'nın kendilerine vakit kaybettirdiğini ileri sürmüştür. Somalili yetkiler ayrıca Nairobi hükümetinin hukukun üstünlüğü veya diplomasiyi değil ekonomik çıkarlarını düşündüğünü ve kötü niyetli hareket ettiğini, davalı tarafın Somali'nin doğal zenginlikleri istismar yıllarca sömürdüğünü, istismar ettiğini ve Somali'nin egemenlik haklarını da ihlal ettiklerini ifade etmişlerdir (Uluslararası Adalet Divanı, 2015).

Somalî'nin ileri sürdüğü bu argümanlara karşı davalı Kenya'nın savunmalarının somut tarihsel, coğrafi ve hukuki gerçeklere dayandığı ve daha yerinde oldukları düşünülmektedir. Öyle ki; Kenya'nın Genel Savcısı Githu Muigai ve Kenya adına avukatlık görevini üstlenen Oxford Üniversitesi öğretim üyelerinden hukukçu Profesör Vaughan Lowe ve Harvard Üniversitesi öğretim üyelerinden hukukçu Profesör Payam Akhavan 19 Eylül 2016 tarihinde yapılan duruşmadaki şifahi savunmalarında, özet olarak; bugün Kenya'nın Afrika kıtasının en refah devletlerinden biri olduğunu, Kenya'nın uzun yıllar Somali'ye her alanda yardım ettiğini, dostluk ve iyi niyet gösterdiklerini, son yıllarda eş-Şebab terör örgütünün saldırılarına karşı dahi Mogadişu hükümeti ile birlikte mücadele ettiklerini, Somali halkının refahı ve güvenliği için eş-Şebab terör örgütü ile girilen silahlı çatışmalarda onlarca Kenyalı askerin hayatlarını kaybettiklerini, Birleşmiş Milletler ve Afrika Birliği başta olmak üzere uluslararası toplumun da Kenya'nın bu mücadeledeki tüm fedakarlıklarını ve emeklerini takdir ettiğini ileri sürmüş, Somali'nin sömürüldüğü yönündeki iddiaları reddetmiştir (Uluslararası Adalet Divanı, 2016). Aynı tarihli duruşmada ayrıca 2009 tarihli mutabakat zaptının akdedilmesi ile başlayan sürecin Somali'nin iç çalkantıları ve istikrarsızlığı sebebiyle başarıya ulaşamadığı, taraflar arasındaki dip-

lomatik görüşmelerin Somalili yetkililerce kasıtlı olarak kesildiği de öne sürülmüştür.

Kenya'yı temsil eden hukukçular tarafından yapılan savunmalarda ayrıca davaya konu olan deniz sınırlarının kara sınırlarını takiben deniz üzerinde de düz bir hat şeklinde, enlemlere/paralellere göre çizilmesinin coğrafi, bilimsel ve tarihsel dayanakları olduğu, enlem/paralel ve boylam/meridyen çizgilerinin herkeşçe varlığı kabul edilen temel coğrafi unsurlar olduğu vurgulanmıştır. Uzmanlar ilaveten Somali'nin 1998 tarihli Ulusal Denizcilik Kanunu'nda da deniz sınırlarının enlemlere/paralellere göre çizilmesi gerektiğine dair bir hüküm bulunduğu, 1979 yılında Kenya'nın ilan ettiği münhasır ekonomik bölge ile deniz sınırının zaten bu şekilde belirlendiğini, Somali'nin de bunca yıl boyunca çizilen bu sınıra hiçbir şekilde itiraz etmediğini belirtmiştir.

Kısacası Kenya ortada coğrafya biliminin değerlerine uygun düşen, herkeşçe kabul edilen, tarihsel bir dayanağı bulunan ve en önemlisi hukuka uygunluk teşkil eden bir durum olduğunu savunmuştur. Kenya'nın bu makul ve haklı argümanlarının bir diğer kaynağı da detayları bir sonraki bölümde açıklanacak olan, 15 Temmuz 1924 tarihli Londra Antlaşmasıdır. Yaklaşık yüz yıl önce, bölgeyi yöneten iki Avrupalı güç tarafından hazırlanan ve bölgedeki deniz sınırlarını açık bir şekilde tespit eden bu antlaşma, Avrupalı güçler arasında ortaya çıkabilecek sorunları önlemede başarılı olmuş ve Kenya'nın savunmalarının da esas noktasını teşkil etmiştir.

3.2.3. 1924 Tarihli Londra Antlaşması ve Uti Possidetis Juris İlkesi

Kenya'nın savunmalarının odak noktasında 15 Temmuz 1924 tarihinde Birleşik Krallık ve İtalya Krallığı arasında imzalanan "Doğu Afrika'daki Toprakların Sınırlarının Belirlenmesine Dair Antlaş-

ma-Londra Antlaşması"² bulunmaktadır. Bahsi geçen antlaşmanın 1'inci maddesi ile o dönem İngilizlerin yönetiminde bulunan Kenya toprakları ile İtalyanların kontrolü altında olan İtalyan Somaliland arasındaki tüm sınırlar enlem/paralel çizgilerini takip edecek şekilde düz bir biçimde çizilmiş ve iki Avrupalı devlet arasındaki anlaşmazlıklar kesin bir şekilde sona erdirilmiştir. Pamba (2019) tarafından da ifade edildiği üzere, bu antlaşma esasında halen sürmekte olan mevcut anlaşmazlığın çözümlenmesi için de muazzam bir kaynak teşkil etmektedir. Öyle ki;

- Somali ve Kenya arasındaki bu sınır, kolonyal dönemdeki barış ortamının da bir parçasını teşkil etmiştir,
- Antlaşmanın Doğu Afrika'da bölgesel barışı sağlaması ve sorunların önüne geçmesi kapsamındaki önemi 1964 yılında Afrika Birliği Genel Kurulu Kararı tarafından kabul edilen 16/1 no'lu kararda da vurgulanmıştır,
- Afrika Birliği bu kararı ile Antlaşmayı tanımış ve meşruiyetini tasdik etmiştir,
- Akdedilen bu antlaşma ve ihtiva ettiği önerme Roma hukukunun da en önemli ilkelerinden biri olan ve asırlardır birçok uluslararası krizde ve dahi özel hukuk ilişkilerinde uygulanan Uti Possidetis Juris ilkesine de uygun düşmektedir,
- Afrika Birliği'nin yukarıda bahsedilen kararında da, Roma hukukunun bu ilkesine uygun olarak, devletlerin bağımsızlıklarını elde ettikleri esnada birbirlerinin sahip oldukları sınırlara saygı göstermeler gerektiği şeklinde de bir önerme bulunmaktadır.

Bahsi geçen Uti Possidetis Juris ilkesi Roma hukukunun da en önemli ilkele-

2 İlgili Antlaşma metninin İngilizce ve İtalyanca versiyonlarına ulaşmak için kullanılması gereken link; <http://www.daljir.com/wp-content/uploads/2018/01/Jubaland-1924-Treaty.pdf>. Bu antlaşma uyarınca çizilen haritayı görüntülemek için kullanılması gereken link ise <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/161/19078.pdf>

rinden biri olup; uluslararası hukukta, “hukuk uyarınca neye sahipsen ona sahip kal” anlamına gelmektedir ve ülkeler arasındaki sınır anlaşmazlıklarında, bağımsızlıkların kazanıldığı zamanlarda mevcut olan sınırların korunması gerektiğini ifade etmektedir (Kohen, 2009). İlke şu ana dek UAD nezdinde görülen birçok davada mevzubahis edilmiş olup yine iki Afrika ülkesi olan Burkina Faso ve Mali Cumhuriyeti (“Mali”) arasında 1986 yılında görülen bir diğer deniz sınırı davasında da gündeme gelmiştir. Bu davada Uti Possidetis Juris’in özünün bağımsızlığın elde edildiği anda bölgesel sınırlara saygı gösterilmesini sağlama amacıyla olduğu, bu ilkenin bağımsızlığın elde edilmesi olgusuyla da mantıksal olarak bağlantılı olduğu ve dekolonizasyon/bağımsızlık zamanlarındaki toprak mülkiyeti ile ilgili önemli hukuki ilkeler arasında bulunduğu vurgulanarak bir hüküm kurulmuştur (Uluslararası Adalet Divanı, 1986).

Mahkemenin 1986 tarihli bu kararı ve Uti Possidetis Juris ilkesine atfettiği önem esasında işbu çalışmaya konu olan anlaşmazlığın çözümüne de ışık tutacak niteliktedir. Zira bu ilke ile birlikte, geçmişte sömürülen ulusların bağımsızlıklarını elde etmelerinden sonraki dönemlerde de daha önceden belirlenmiş sınırların kabul edilmesi, tek tarafı olarak bu sınırlarda bir değişiklik yapılmaması gerektiği savunulmaktadır (Kök, 2013). Roma İmparatorluğu zamanından beri var olan ve çağlar boyunca birçok anlaşmazlıkta uygulanan bu ilkenin amacının bağımsızlıklarını yeni elde eden ve gerek ekonomik gerekse politik açıdan kırılgan durumda bulunan ülkelerin, zorlu çatışmalara ve dahi savaflara girmelerini önlemek ve uluslararası istikrar ile sükûneti tesis etmek olduğu değerlendirilmektedir (Shawt, 1996). Ancak bu ilkenin sahip olduğu potansiyele ve daha önce birçok davada da gündeme gelmesine rağmen, UAD Somali ve Kenya arasındaki davada verdiği kararda bu ilkeyi göz ardı etmiş ve mezkûr antlaşmanın, dolayısıyla

da ilkenin bu davada incelenmesine gerek olmadığına karar vermiştir.

UAD’nin elbette bahsi geçen ilkeyi, bu ve buna benzer davalarda mutlak surette dikkate alması gerektiği gibi bir zorunluluk söz konusu değildir. Zira bu ilke her ne kadar Roma hukukunun ve kadim hukuk kurallarının bir parçası olsa da UAD için mutlak anlamda bağlayıcılığı değildir. Dolayısıyla, 1924 tarihli antlaşma da UAD için bağlayıcı olmamıştır. Kaldı ki Mahkeme de vermiş olduğu kararında bu antlaşmanın deniz sınırının belirlenmesi noktasında uygulanabilir olup olmadığına karar vermenin davanın çözümünde gerekli olmadığına da kanaat getirmiştir (Uluslararası Adalet Divanı, 2021). Ancak, yaklaşık 100 yıl önce akdedilen gerek imzalandığı dönemde ve gerekse sonraki süreçte bölgede muhtemel çatışmaların engelleyen, meşruiyeti kıtanın en önemli siyasi örgütü olan Afrika Birliği tarafından da tanınan bu antlaşmanın sahip olduğu tarihsel, politik ve hukuki etkinin UAD tarafından göz ardı edilmesinin doğru olmadığı düşünülmektedir. Zira bu antlaşma, günümüzdekine benzer biçimde anlaşmazlığa düşen İngilizler ve İtalyanların sınırlarının belirlenmesine de yardımcı olmuş, iki Avrupalı güç arasında daha ciddi çatışmaların doğmasını engellenmiş, bölgesel barışın devamına yaramıştır. Dahası bu antlaşma, yukarıda da ifade edildiği üzere, Afrika Birliği tarafından da hukuka uygun kabul edilip resmi karar alma süreçlerine dayanak edilerek tüm Afrikalı ülkeler için de bir emsal halini almıştır.

Bununla birlikte, bu antlaşma ile ortaya çıkan enlem/paralel çizgilerine göre siyasal ve askeri sınırların tespit edilmesi fikri yıllar sonra, 1945’te Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri için de emsal olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’nın son günlerinde Temmuz 1945’te yapılan Potsdam Görüşmeleri esnasında Sovyetlerin, faşist Japon İmparatorluğu ile savaşa girme kararı alması üzerine, Kore Yarımadası Sovyetler ve

Amerikalılar arasında ikiye ayrılmış, ünlü 38'inci enlem/paralel çizgisi iki ülkenin harekât sahalarının sınırı olarak belirlenmiştir (Üzmez, 2006).

Sonuç olarak, işbu yazıya konu anlaşmazlığın tarihsel, coğrafi, siyasal ve hukuksal açıdan analizi yapıldığında tarafların, Mahkemenin ve uluslararası kamuoyunun dikkate alması ve saygı göstermesi gereken en önemli ve somut hukuki kaynağın 1924 tarihli antlaşma olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira 1924 tarihli Antlaşma, bölgenin coğrafi ve jeolojik koşullarına göre hazırlanmış, uzun yıllar boyunca geçerliliğini korumuş, Afrika Birliği tarafından da varlığı ve meşruiyeti tanınmış bir mihenk taşıdır. Dahası bu antlaşma Afrika tarihinin de önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Mezkûr antlaşmanın coğrafi vakıalara istinaden öngördüğü deniz sınırlarının bugün de kabul edilmesinin Somali ve Kenya için en doğru ve yerinde sonuç olduğu anlaşılmaktadır. Ancak hem bu antlaşma hem de hukukun alışlagelmiş ve temel ilkelerinden biri olan *Uti Possidetis Juris* ilkesini dikkate almadan verilen UAD kararının hukuken yerinde olmadığı, coğrafi ve bilimsel gerçeklere de aykırılık teşkil ettiği, tüm bu sebeplerle de hatalı olduğu tasavvur edilmektedir.

3.2.4. Ex Aequo Et Bono İlkesi ve Yerleşik İçtihatlara Aykırılık

UAD'nin Somali-Kenya anlaşmazlığına dair kararının, yine Roma hukukunun önemli bir parçası olan ve uluslararası hukuk literatüründe de kendisine yer edinen *Ex Aequo Et Bono* olarak bilinen, hakkaniyet ve nesafet kurallarının dikkate alınması gerektiğine dair teamüle de uygun düşmediği düşünülmektedir. *Ex Aequo Et Bono*, insan doğasından kaynaklanan ve aklın bir sonucu olarak benimsenmesi gereken temel hukuk ilkelerinden ve teamüllerinden biri olup hakkaniyet, adalet ve nesafet kurallarının her daim ön planda tutulmasını salık veren bir ifadedir (Özgenç, 2014). Bir hâkimin önündeki

uyuşmazlığı, mevcut kuralların yanı sıra, adalet, hakkaniyet ve nesafet ölçülerine göre çözmesi gerektiği anlamına gelen bu ilke uyarınca bir konuda karar vermede hukuk dışı faktörler de devreye girmekte ve uyumsuzluk çok yönlü parametreler dikkate alınarak çözülmektedir. İşbu çalışmaya konu anlaşmazlık ve davada da politik, ekonomik, tarihsel ve coğrafi faktörlerin devreye alınmasının, çok daha adil, hakkaniyetli ve insafı bir sonucu ortaya çıkarmasına yardımcı olacağı düşünülmekte ise de UAD'nin aksi yönde bir karar almıştır.

Ex Aequo Et Bono uyarınca bir mahkemenin benzer konulara ilişkin davalarda aynı yönde karar alması hem hakkaniyet ve adalet duygusunu güçlendirecek hem de hukuki güvenlik ve istikrarın oluşmasına katkıda bulunacaktır. Ancak UAD'nin bu anlaşmazlığa ilişkin olarak verdiği kararın Mahkemenin yerleşik uygulamalarına da aykırılık teşkil ettiği ve hukuki istikrar ilkesine de zarar verdiğine inanılmaktadır. UAD'nin Burkina Faso ve Mali arasında verdiği karar başta olmak üzere eski tarihli kararlarına aykırı bir şekilde hüküm kurması ile birlikte Mahkemenin yerleşik hukuki uygulamalara aykırı hareket ettiği ve hukuki istikrar ile güvenlik ilkelerine zarar verdiği tasavvur edilmektedir. Bu görüşe uygun olarak UAD üyelerinden Yargıç Abdülqawi A. Yusuf da kaleme aldığı karşı oy yazısında;

- 1924 tarihli antlaşmanın uygulanmasını ve deniz sınırının bu antlaşmadaki gibi çizilmemesini eleştirmiş,
- Yine UAD'de görülen 1982 tarihli Tunus Cumhuriyeti ve Libya Arap Cemahiriyesi arasındaki kıta sahanlığı davası ve de 1998 tarihli Kamerun Cumhuriyeti ile Nijerya Federal Cumhuriyeti arasındaki kara ve deniz sınırı davasında verilen kararlara atıf yaparak UAD'nin diğer yerleşik uygulamalarına aykırı hareket ettiğini ileri sürmüştür (Uluslararası Adalet Divanı - Yargıç Yusuf, 2021)

Her ne kadar UAD'nin daha önceki yıllarda aldığı mahkeme kararları, UAD için asli bir kaynak teşkil etmese de Mahkemenin bu anlaşmazlığı çözmek için tesis ettiği kararın, Yargıç Yusuf tarafından da ortaya konulduğu üzere hukuki güvenlik ve istikrarı zedelediği düşünülmektedir.

Sonuç olarak UAD'nin kararının gerek coğrafi verileri dikkate almaması, gerek tarihsel öneme haiz, diplomatik geçerliliği olan ve meşruiyeti Afrika Birliği tarafından da kabul edilmiş hukuki belgeleri incelemeye gerek duymadan verilmesi ve gerekse adalet, hakkaniyet ve nesafet kuralları yerine mutlak eşitlik kuralına göre oluşturulması nedeniyle, yerinde ve doğru olmadığı düşünülmektedir. Dahası, Mahkemenin verdiği karar esasında ne Somali'yi ne de Kenya'yı tam manasıyla memnun etmekte, ne tarafların taleplerini tam olarak karşılamakta ne de kesin bir şekilde anlaşmazlığa son vermektedir. Üstüne üstlük bu karar, çalışmanın bundan sonraki kısımlarında detaylıca açıklanacağı üzere, taraflar arasındaki yeni politik ve ekonomik sorunlara da meydan verebilecek, bölgedeki gerginlikleri artıracak, kısacası bölgesel güvenlik, barış ve sükuneti bozacak niteliktedir.

4. Dış Aktörlerin Sürece Müdahillliği

Amerika Birleşik Devletleri ("ABD"), Birleşik Krallık, Norveç Krallığı ("Norveç") ve Fransa Cumhuriyeti gibi Batılı ülkeler ve bu ülkelerde mukim küresel enerji şirketleri, doğrudan doğruya dava sürecine olmasa da bu anlaşmazlığa müdahil olmuşlardır. Öyle ki dava süresince ve öncesinde Norveç hükümeti, Norveç Petrol ve Enerji Bakanlığı'na bağlı bir kamu iktisadi teşebbüsü olan Equinor ASA şirketi, İngiliz hükümeti ve İngiliz petrol şirketi British Petroleum, Somali'yi; buna karşın Amerikan hükümeti, Fransız hükümeti ve de Fransız petrol şirketi Total Oil ise Kenya'yı desteklemişlerdir (Maluki, 2019).

Adı geçen şirketler ve yabancı hükümetler, dava öncesinde ve esnasında, destekledikleri ülkeler ile davaya konu olan okyanus üzerindeki bölgede petrol ve doğal gaz arama/çıkarma/rafine sözleşmeleri akdetmiş, iki bölge ülkesine teknik uzmanlar göndererek petrol arama faaliyetleri için gerekli alt ve üst yapıyı tesis etmeye çalışmışlardır (Oğultürk, 2020). Dahası bahsi geçen yabancı hükümetler, bu davayı sadece ekonomik amaçlarla değil aynı zamanda politik ve diplomatik gerekçelerle de takip etmişlerdir. Öyle ki, ABD'nin tüm bu süreçte Kenya'yı desteklemekteki asıl amacı Washington DC hükümetinin Doğu Afrika dâhil olmak üzere tüm dünyada uluslararası teröre karşı yürüttüğü savaşta Kenya ile birlikte hareket etmesidir/hareket etmek istemesidir (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2020; Ball, 2015). Amerikan devleti, bölgede güçlü ve zengin bir Kenya'ya ihtiyaç duyduğu için de bu davayı Kenya'nın kazanmasını tercih etmiştir. Bu tercihin altında yatan sebep ise ABD'nin zengin hidrokarbon kaynakların bulunduğu bir bölgenin kontrolünün uzun yıllardır iç savaşlar, istikrarsızlıklar, siyasal krizler ve ekonomik sorunlarla uğraşan Somali'de değil; güçlü ve istikrarlı bir siyasi yapıya, hukuki altyapıya, orduya ve devlet mekanizmasına sahip olan Kenya'da kalmasını kendi bölgesel menfaatlerine daha uygun bulmasıdır. Buna karşın Oslo hükümetinin Somali'yi desteklemesinin asıl sebebi ise iki ülke arasında 1990'lardan beri yoğun ilişkiler olması, Norveç'te çok fazla sayıda Somali kökenli kişinin yaşaması, ülkede bulunan bu kişilerin teşkil ettiği diasporanın da Norveç'in dış ve iç politikalarına etki edecek derecede güçlü olmasıdır (Tellander & Horst, 2019).

Bahsi geçen devletler ve şirketlerin bu anlaşmazlığa taraf olmaları ve bu doğrultuda adımlar atmaları bu anlaşmazlığın sadece Doğu Afrika ilişkileri için değil esasında küresel ekonomik, politik ve diplomatik ilişkiler için de ne denli büyük bir önem

arz ettiğini ortaya koymuştur (Hattem, 2020). Kaldı ki burada sözü geçen Batılı devletler dışında, Ortadoğu ve Körfez coğrafyasının önemli aktörlerinden biri olan Katar Devleti'nin ("Katar") de 2021 yılının ilk yarısında arabuluculuk yapmak ve anlaşmazlığı dava dışı bir yolla çözmek için sürece katılması da bu önemi pekiştirmiştir.

Uluslararası arenada arabulucu/sorun çözücü/barışçıl bir imaja sahip olmak isteyen, oldukça çalkantılı bir konjonktüre sahip olan Orta Doğu'da istikrarlı ve güvenli bir ülke olarak görülen Katar bugüne dek birçok ulusal ve uluslararası sorunda tarafsız bir güç olarak arabulucu sıfatıyla muhtelif sorunlara müdahil olmuştur (Devecioğlu, 2021). Katar'ın Afrika coğrafyasında da müspet ve güçlü bir imajı bulunmaktadır, zira 1999 yılında Sudan Cumhuriyeti ("Sudan") ve Eritre Devleti; 2000'lerde Somali'de iç çatışma içerisinde bulunan gruplar ve 2008'de ise Darfur hükümeti ile Sudan'daki asi güçler arasında arabuluculuk yapmıştır (Custers, 2021). Sahip olduğu bu imaj doğrultusunda, 2021 Mayıs itibarıyla de Somali-Kenya arasındaki anlaşmazlığa da müdahil olan Doha hükümeti, yukarıda bahsi geçen Batılı güçlerin aksine herhangi bir taraf tutmamış, objektif bir tavırla her iki ülke ile de görüşmelerde bulunmuştur. Bu sürecin sonunda Somali ve Kenya arasında doğrudan uçuşların yeniden başlaması başta olmak üzere birçok konuda ilişkilerin güçlendirilmesi, geliştirilmesi ve tansiyonun düşürülmesi noktasında mutabakat sağlanmış, olumlu adımlar atılmıştır (Hassan, 2021). 2021 yılının yaz döneminde de yine Katar kontrolünde Somali ve Kenya arasında temaslar devam etmiştir (Kahiye, 2021). Ancak Katar'ın arabuluculuk süreci her ne kadar belli oranda başarı getirmişse de mezkûr anlaşmazlığı çözüme noktasında tam anlamıyla başarılı olamamıştır ve anlaşmazlığın çözümü yeniden UAD'ye kalmıştır, zira Katar tüm iyi niyetine ve müspet adımla-

rına rağmen Mogadişu hükümetini de Nairobi hükümetini de mutlak bir uzlaşmaya ikna edememiştir (Kiruga, 2021). Nihayetinde, Katar'ın bu anlaşmazlığı mahkeme dışı kanallarla çözememesi üzerine, taraflar UAD'nin hükmünü beklemek durumunda kalmışlar ve Mahkeme de 12 Ekim 2021 tarihinde ziyadesiyle tartışmalı olan nihai kararını vermiştir.

5. Somali-Kenya İlişkilerinin Geleceği

Yaklaşık yedi yıl boyunca devam eden yorucu ve stresli dava nedeniyle, Somali ve Kenya arasındaki ilişkiler son derece stresli ve gergin bir hal almış, iki ülke yetkililerinin zaman zaman yaptığı menfi nitelikteki açıklamalar da bu durumu daha da vahim bir hale getirmiştir. Üstelik her ne kadar dava karara bağlanmış ve bu zorlu yargısal süreç sona ermiş olsa da iki ülke arasındaki ilişkilerin yakın zamanda iyiye gideceğini öngörmek fazlasıyla optimist bir yaklaşım olacaktır.

Uluslararası Adalet Divanı'nın verdiği kararın iki ülke arasındaki sorunları daha da derinleştireceğinden endişe edilmektedir. Zira verilen kararı Mogadişu hükümeti sevinçle karşılarken Nairobi hükümeti ise şiddetli bir şekilde tenkit etmiştir. Dahası Kenya Cumhurbaşkanı Uhuru Kenyatta (Kenya Cumhurbaşkanlığı, 2021), UAD'nin kararından bir gün sonra yaptığı 13 Ekim 2021 tarihli yazılı açıklamada aşağıdaki ifadelere yer vermiştir:

Kenya bu kararı bütünüyle reddetmekte ve kararda yer alan tespitleri tanımadığını belirtmek ister...Kenya, UAD'nin kendi yetkisini dayatacak kadar uluslararası hukuku ihlal edeceğini asla hayal etmemiştir... Karar açık bir şekilde hatalıdır...Kenya ve Somali, ortak sınırı olan komşu devletlerdir ve ortak sosyal, kültürel ve dini bağlara sahiptirler. Bu koşullar altında, bu karar iki ülke arasındaki ilişkileri gelecek ve kimseye yarar sağlamayacak bir süreç olmuştur. Sosyal, siyasi ve ekonomik kazanımların tersi-

ne çevrilmesi mümkün olduğu gibi; kırıl-
gan bir yapıya sahip olan Afrika Boynuzu
Bölgesi'ndeki barış ve güvenlik ortamı da
zarar görebilir...Kenya kendi menfaatleri-
ni ve topraklarını korumak adına gerekli
her şeyi yapacaktır. (s. 1-4)

Bu açıklamalardan da net bir şekilde anla-
şıldığı üzere Kenya, açık bir şekilde verilen
Mahkeme kararı reddetmekte, bu kararın
haksız olduğunu düşünmekte ve tanıma-
maktadır (Wasike, 2021).

Normal şartlar altında, UAD'nin kararları,
BM Antlaşması'nın 94'üncü maddesi uya-
rınca BM üyesi tüm ülkeler için bağlayıcı-
dır ve her ülke taraf oldukları tüm uyuş-
mazlıklarda Mahkeme kararlarına uymayı
yükümlenmektedir. Dahası mezkûr mad-
denin 2'nci fıkrasında da bir uyumsuzluğun
tarafından biri Mahkemenin verdiği
hükme göre kendisine düşen yükümlü-
lükleri yerine getirmez ise diğer taraf BM
Güvenlik Konseyi'ne başvurma imkânına
da sahiptir. (Birleşmiş Milletler, 1945)
Konsey de şayet gerekli görür ise hükmün
icra edilmesi için gerekli tavsiyelerde bu-
lunabilecek veya alınacak önlemleri kararla-
ştırabilecektir. Ancak BM Antlaşması-
daki bu hükmün varlığına rağmen Nairobi
hükümetinin UAD'nin kararını reddeden
tavrını sürdürmesi halinde bölgedeki den-
gelerin daha da olumsuz şekilde etkilen-
mesi kuvvetli ve yakın bir ihtimal halini
almaktadır.

Kaldı ki, çoğunluk görüşüne katılmayarak
karşıt görüş bildiren yargıçlardan Ab-
dulqawi Yusuf da kaleme aldığı karşıt
görüş yazısında, UAD'nin tespit ettiği sınırların ve bu sınırların 200 deniz milini
aşacak şekilde uzatılmasının yeni bir "gri
alan" oluşturacağını ifade etmiştir. Yargıç
Yusuf ayrıca bu durumun yeni ve gereksiz
birçok anlaşmazlığın da doğmasına sebe-
biyet vereceği yönünde son derece haklı
bir yorum ortaya koymuştur (Uluslara-
rası Adalet Divanı - Yargıç Yusuf, 2021).
Üstelik her ne kadar davayı kazanmış olsa

da Somali'nin kendi içerisindeki hassas
dengeleri ve kırılğan siyasi yapısı bu süreci
çok daha belirsiz ve öngörülemez bir hale
getirmektedir (Gaas, 2021). Somali dev-
leti mevcut siyasi ve yapısal sorunlarının
üzerinden gelemediği müddetçe bölgedeki
bakir ve değerli kaynakların akıbeti de her
zaman için büyük bir bilinmezlikte kala-
cak ve Doğu Afrika'da yeni gerginliklerin
ortaya çıkması da muhtemel hale gelecektir.
Kısacası Somali ve Kenya ilişkilerinin
yakın zamanda daha da gergin bir hal al-
ması ve bölgesel barışı olumsuz etkileme-
sinden endişe edilmektedir.

6. Güvenilir ve Saygın Bir Aktör Olarak Türkiye'nin Sürece Müdahil Olması

Somali ve Kenya aralarında güçlü tarihsel,
sosyal, kültürel bağlar bulunan, bugüne
dek uluslararası terörle mücadele başta ol-
mak üzere birçok alanda ve zorlu süreçte
birlikte hareket etmiş, aralarındaki müspet
ilişkileri koruyabilmiş ülkelerdir. Ancak
bu iki ülke, yargılama süreci yaklaşık yedi
yıl kadar sürmüş olan ve bu süreç sonun-
da verilen oldukça tartışmalı bir kararla,
sonuçlanmak bir yana dursun, daha da
sürmesi, şiddetlenmesi muhtemel hale ge-
len bir anlaşmazlığın da taraflarıdır. Böy-
lesi bir durum Somali için de Kenya için
yeterince problematik olduğu gibi Doğu
Afrika'nın genel bölgesel dengelerini de
olumsuz etkileyebilecek niteliktedir. Zira
Somali ve Kenya, Doğu Afrika'nın jeostrat-
ejik zenginliğe ve öneme sahip önemli ül-
keleridir ve iki ülke arasındaki gerginlikler
diğer bölge ülkelerine, Büyük Ortadoğu
coğrafyasına ve küresel enerji pazarlarına
da sirayet edebilecek niteliktedir. Bu ne-
denle de mevcut sorunların daha da için-
den çıkılmaz bir hale gelmesinden önce iki
ülke arasındaki ilişkilerin en kısa zamanda
tekrar düzene oturtulması gereği hasıl ol-
maktadır. Zira iki ülke de yedi yıllık süre
boyunca zaten kısıtlı olan zamanlarını,
enerjilerini ve parasal kaynaklarını bu da-
vaya kanalize etmiş, eş-Şebab gibi terör ör-

gütleri karşısında daha da kırılğan bir hale gelmiş ve ekonomik, politik, askeri, sosyal ve çevresel mahiyette yeni mağduriyetler yaşamışlar, sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır (Shahow, 2019).

Hal böyleyken, UAD'nin kararının olumsuz etkilerinin önüne geçebilmek, iki ülke arasında derin ve yeni bir krizi önlemek ve de Doğu Afrika coğrafyasındaki hassas uluslararası ve bölgesel dengeleri korumak elzem bir hal almaktadır. Bu doğrultuda iki ülke arasında yeni ve kapsamlı bir arabuluculuk sürecinin başlatılması, meselelerin sürece tarafsız yaklaşabilecek, yeterli hukuki ve diplomatik altyapıya sahip tarafsız bir aktörün müzakereciliğinde çözüme kavuşturulması en gerçekçi yol olarak ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir süreçte hem bölge halkları ile güçlü tarihsel bağları mevcut olan hem de bu halklar tarafından saygı ve hürmet ile anılan bir ülkenin, müzakereci veya arabulucu sıfatlarıyla sürece müdahil olması da son derece uygun bir çözüm yöntemi olarak görülmektedir. Bu misyon için ise en uygun ülkelerden birinin Türkiye Cumhuriyeti ("Türkiye") olduğu düşünülmektedir. Zira Türkiye hem meselenin çözümüne objektiflikle yaklaşabilecek hem her iki ülke ile kuvvetli sosyal ve ekonomik bağlara sahip olan hem sömürgeci bir geçmişi olmadığı için bölge halkları tarafından yadırganmayacak hem de sahip olduğu güçlü hukuki, kültürel ve diplomatik alt yapısı sayesinde bu sürece müspet katkı verebilecek bir ülkedir.

Bu noktada, Türkiye'nin neden bu sürece dâhil olması gerektiğini, Türkiye'nin neden Katar'dan veya diğer ülkelerden daha uygun bir aktör olduğunu açıklamak gerekmektedir. Bu minvalde;

I. Öncelikle ifade edilmesi gerekmektedir ki Katar bağımsızlığını kazanalı henüz elli bir yıl olduğu halde Türk devlet geleneğinin yaklaşık iki bin iki yüz yıllık bir geçmişi vardır (Türkiye Cumhuriyeti

Cumhurbaşkanlığı, 2016). Bu binlerce yıllık devlet kültürü, Türkiye'yi sadece Katar'a değil başka birçok devlete nazaran çok daha güçlü ve muktedir bir konuma getirmektedir. Bu güç Türkiye'yi küresel bir aktör, küresel bir arabulucu/sorun çözücü de yapmaktadır. Türkiye sahip olduğu bu zengin kültür sayesinde bugüne kadar hem birçok devletlerarası sorunu çözmeyi başarmış hem de muhtelif iç sorunlar yaşayan devletlere yardımcı olmuştur, olmaktadır.

II. Katar her ne kadar süreci azami iyi niyetle yürütmeye çalışmışsa da Afrika sahnesinde yeni bir aktördür. Türkiye'nin, Afrika'daki varlığı 1550'lere kadar gitmekteyken, Katar'ın kıtadaki varlığı yaklaşık yirmi yıllıktır. Bu durum, Katar'ın kıtanın politik dengelerini net olarak bilmesine engel olmuştur. Dahası Katar dünyanın en önde gelen doğal gaz ve petrol üreticilerinden de biri olup bu süreçte de bu özelliğini ortaya çıkarmış ve müzakereleri ekonomi/enerji ekseninde yürütmüştür (Africa Intelligence, 2021). Buna karşın, Türkiye bu süreci ekonomik veya teknik parametrelerle değil hukuki, insani ve sosyal parametrelerle yürütebilecek bir ülkedir.

III. Son on sekiz yılda artan dış politika öncelikleri arasında Afrika'nın önemli bir yer edinmesiyle birlikte Türkiye, Kenya için de Somali için de önemli bir kalkınma ortağı haline gelmiştir. Türkiye tarafından Doğu Afrika'da güvenlik, tarım, eğitim, bilim, teknoloji, çevre ve sağlık konularında yürütülen projeler ile herkes için fayda sağlayan bir ortam sağlanmış, Somali ve Kenya başta olmak üzere tüm Doğu Afrika halklarının da yaşam kaliteleri artmıştır. Türkiye tarafından çok sayıda Afrikalı öğrenciye verilen burs ve eğitim destekleri ile de hem ülkemizde hem de Afrika'da bilimsel ve akademik zenginlik büyük bir ivme kazanmıştır. Öyle ki, Türkiye'nin Somali

ve Kenya ile olan ilişkileri detaylıca incelendiğinde ise;

a) Somali nezdinde; Türkiye'nin, ülkenin en önemli dış ticaret ortaklarından biri olduğu, Somali'nin en önemli lojistik noktalarından olan Mogadişu havaalanı ve Mogadişu limanının Türk firmalarınca işletildiği, Türk firmalarının Somali genelindeki yatırımlarının toplam değerinin 100 Milyon ABD dolarını aştığı, başta Mogadişu olmak üzere ülkenin birçok şehrinde faal halde bulunan hastane, sağlık ocağı, okul gibi birçok sosyal tesis inşa ettiği ve en önemlisi 1991 yılında tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan eden Somaliland Bölgesel Yönetimi ile federal hükümet arasındaki görüşmelerde 2013 yılından beri kolaylaştırıcı/arabulucu olarak rol üstlendiği görülmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021).

b) Kenya nezdinde ise; T.C. Dışişleri Bakanlığı (2020) tarafından da ortaya konduğu üzere, Türkiye-Kenya ilişkileri Kenya'nın 1963 yılında bağımsızlığını kazandığı günden bu yana her geçen gün gelişen bir seyir izlemiş ve Ankara, Afrika'ya yönelik politikalarında Nairobi'yi her zaman için asli bir aktör olarak değerlendirmiştir. Türkiye de Kenya için önemli bir küresel ortak konumundadır ve Kenya'nın kalkınma sürecinde büyük bir rol üstlenmektedir. Türkiye, tıpkı Somali'de olduğu üzere, Kenya'da sağlık, eğitim ve güvenlik başta olmak üzere birçok alanda kapsamlı çalışmalar yürütmektedir.

IV. Türkiye'nin kıtadaki yaklaşık 500 yıllık varlığı hiçbir zaman sömürgeci bir hal almamıştır. Dahası 1555 yılında Çerkez Özdemir Paşa tarafından kurulan Habeş Eyaleti ile Osmanlı İmparatorluğu ile Doğu Afrika halkları arasında güçlü bir dostluğun başladığı ve bu dostluğun yüz yıllardır devam ettiği dikkate alındığında ülkemizin Somali ve Kenya arasında yıllardır süregelen ve gelecekte de sürmesi bek-

lenen bu anlaşmazlığın çözümünde üstlenebileceği arabuluculuk rolünün ne kadar değerli olduğu da anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak bugüne kadar birçok uluslararası ve ulusal anlaşmazlıklarda, arabulucu/uzlaştırıcı/kolaylaştırıcı gibi roller üstlenen ve bu misyonlarını başarı ile eda eden Türkiye'nin, Katar'ın 2021 yılının ilk yarısında açtığı olumlu yolu daha da ileriye taşıyabileceği inancı işbu çalışmanın ana ekseninde yer almaktadır. Zira Türkiye sahip olduğu derin insani miras, güçlü bir Cumhuriyet kültürü ve binlerce yıllık devlet aklıyla Ortadoğu'nun en önemli aktörlerinden biri olup Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" sözü doğrultusunda hareket etmektedir. Bu minvalde, kolektif bir hareket tarzıyla ülkeler arası anlaşmazlıkları bertaraf etmek, ağır insani ve ekonomik kayıpların önüne geçmek, kitlesel göç hareketleri, ağır mali ve idari tahribatlar, tarihi ve doğal mirasların mahvı gibi sorunları engellemek Türkiye'nin asli dış politikaları arasında yer almaktadır. Bütün bu nedenlerle de her an büyük çaplı anlaşmazlık ve krizlerin patlak verebileceği Büyük Ortadoğu coğrafyasında bulunan Türkiye gerek bölgesel ve gerekse küresel ölçekte kalıcı, sürdürülebilir ve istikrarlı barış ve refah ortamının tesis edilmesi için anlaşmazlıkların barışçıl ve diplomatik çözüm yöntemlerinden olan arabuluculuk ile çözülmesi hususunda farkındalık ve kapasite yaratılması faaliyetlerinde başat bir rol oynamaya çalışmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011). Türkiye'nin binlerce yıllık devlet geleneğine sahip olması, hukuki, insani ve sosyal parametreleri her daim ön planda tutması ve bu anlaşmazlık özelinde, Doğu Afrika'da yaklaşık beş yüz yıllık bir geçmişe sahip olması da bu rolü güçlendirmektedir.

Geride kalan yıllarda, BM, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, İslam İşbirliği Teşkilatı başta olmak üzere birçok ulus-

lararası organizasyon bünyesinde ve müstakil olarak başladığı arabuluculuk faaliyetleri kapsamında birçok anlaşmazlığın çözümünde aktif bir rol üstlenen ve hayli müspet sonuçlar elde ederek uluslararası arenada büyük bir itibar kazanan Türkiye için bu anlaşmazlıkta da aktif bir rol üstlenmek, bölgesel barışın temini ve Somali-Kenya ilişkilerinin de normalleşmesi için muazzam bir değere sahiptir.

7. Sonuç

Somali ve Kenya arasındaki deniz sınırı anlaşmazlığının, her ne kadar dava sonuçlanmışsa da uzunca bir süre daha bölge gündemini meşgul edeceği aşikardır. Hal böyleyken, okyanus zemininde bulunan bakir ve zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarının adil ve dengeli bir şekilde paylaşılması için de mevcut sorunların daha kötüye gitmesini önlemek için de Türkiye'nin arabulucu sıfatıyla bu sürece müdahil olmasının en makul yöntemlerden biri olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu yöntemin başarıya ulaşması içinse başta Somali ve Kenya devletlerinin, devamında Doğu Afrika uluslarının, Afrika Birliği ve Doğu Afrika Topluluğu gibi kıtasal ve bölgesel kuruluşların, Batılı aktörlerin ve nihayetinde uluslararası toplumun Türkiye'ye itimat etmesi ve gerekli her türlü desteği vermesi gerekmektedir.

Sürecin bu şekilde ilerlemesi halinde, iki ülke arasındaki ilişkilerin normal seyrine dönmesi, bölgedeki genel huzur ve asayiş ortamının tesis edilmesi, eş-Şebab başta olmak üzere bölgede etkinlik göstermeye çalışan terör ve suç örgütlerinin önlerinin kesilmesi, taraflar arasında anlaşmazlığa konu olan alanda bulunan bakir ve zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarının bölge halklarının menfaatine olacak şekilde hakaniyetli bir şekilde paylaşılması mümkün olacaktır. İlaveten yaklaşık yirmi yıldır başta Sahraaltı Afrika ve Ortadoğu olmak

üzere dünyanın muhtelif bölgelerinde proaktif, insancıl ve barışçıl bir politika izleyen ve Afrika halkları nezdinde saygın bir konuma sahip olan Türkiye'nin de uluslararası arenadaki konumu güçlenecektir.

Kaynakça

- Africa Intelligence (2021). *How Doha failed to reconcile Nairobi and Mogadishu?* Africa Intelligence https://www.africaintelligence.com/eastern-and-southern-africa_politics/2021/05/21/how-doha-failed-to-reconcile-nairobi-and-mogadishu,109667921-art adresinden 27.12.2021 tarihinde erişildi.
- Ahmad, M. B. (2014). *Delimitation and demarcation of boundaries in Africa*. Commission of the African Union. <https://www.peaceau.org/uploads/au-2-en-2013-delim-a-demar-user-guide.pdf> adresinden 17.01.2022 tarihinde erişildi.
- Baker, B. (2003). *Escape from domination in Africa: Political disengagement & its consequences*. Africa World Press
- BBC. (2021, Ekim 12). *ICJ rejects Kenya case in Somalia maritime border row*. BBC News <https://www.bbc.com/news/world-africa-58885535> adresinden 16.12.2021 tarihinde erişildi.
- Birleşmiş Milletler. (1945, Haziran 26). *Birleşmiş Milletler Antlaşması T.C*. Adalet Bakanlığı https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf adresinden 11.12.2021 tarihinde erişildi
- Custers, D. (2021, Mayıs 19). *Qatar and Somali-Kenya relations: Projection of mediation power in the Horn of Africa*. The Henry L. Stimson Center: <https://www.stimson.org/2021/qatar-and-somalia-kenya-relations-projection-of-mediation-power-in-the-horn-of-africa/> adresinden 30.12.2021 tarihinde erişildi
- Devcioğlu, K. (2021). *Somali - Kenya ilişkilerinde normalleşme ve Katar arabuluculuğu*. ORSAM. <https://orsam.org.tr/tr/somali-kenya-iliskilerinde-normallesme-ve-katar-arabuluculuğu/> adresinden 06.01.2022 tarihinde erişildi
- DW. (2021, Ekim 12). *ICJ sides with Somalia in Kenya maritime border dispute*. Deutsche Welle <https://www.dw.com/en/icj-sides-with-somalia-in-kenya-maritime-border-dispute/a-59482142> adresinden 23.12.2021 tarihinden

de erişildi

- Gaas, M. (2021, Eylül 21). *Too early to celebrate a Somalia-Kenya rapprochement*. Institute for Security Studies <https://issafrica.org/iss-today/too-early-to-celebrate-a-somaliakenya-rapprochement> adresinden 19.12.2021 tarihinde erişildi
- Hassan, M. O. (2021, Mayıs 6). *Somalia and Kenya restore diplomatic ties*. Voice of America https://www.voanews.com/a/africa_somalia-and-kenya-restore-diplomatic-ties/6205519.html adresinden 07.01.2022 tarihinde erişildi
- Hattem, J. (2020, Nisan 6). *Kenya and Somalia's long-simmering territorial dispute threatens to boil over*. World Politics Review <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/28660/the-long-simmering-kenya-somalia-maritime-dispute-threatens-to-boil-over> adresinden 12.01.2022 tarihinde erişildi.
- Howard, R. E. (1986). *Human rights in commonwealth Africa*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Kahiye, M. (2021, Ağustos 8). *Somalia, Kenya agree to mend strained relations*. Voice of America https://www.voanews.com/a/africa_somalia-kenya-agree-mend-strained-relations/6209331.html adresinden 09.01.2022 tarihinde erişildi
- Kenya Cumhurbaşkanlığı. (2021, Ekim 13). *Statement by H.E. Hon. Uhuru Kenyatta*. Kenya Cumhurbaşkanlığı <https://www.president.go.ke/2021/10/13/statement-by-h-e-hon-uhuru-kenyatta-cgh-president-of-the-republic-of-kenya-and-commander-in-chief-of-the-defence-forces-on-the-international-court-of-justice-judgement-in-maritime-delimitation-ca/> adresinden 13.01.2022 tarihinde erişildi
- Kiruga, M. (2021, Mayıs 10). *Kenya/Somalia: Is thawing of relations a major win for Qatar? The Africa Report* <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:LCC-rneyI2PYJ:https://www.theafricareport.com/86429/kenya-somalia-is-thawing-of-relations-a-major-win-for-qatar/+&cd=5&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> adresinden 11.01.2022 tarihinde erişildi
- Kohen, M. G. (2009). *Uti Possidetis and maritime delimitations*. Graduate Institute of International and Development Studies. https://legal.un.org/avl/pdf/ls/Kohen_UtiPossidetis-MaritimeDelimit.pdf adresinden 26.12.2021 tarihinde erişildi
- Kök, S. (2013). *Bir devletin parçalara ayrılması durumlarında ortaya çıkan yeni devletlerin halefiyeti ve Yugoslavya örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] T.C. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. <http://acikerisim.ybu.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/1479?locale-attribute=en> adresinden 15.01.2022 tarihinde erişildi
- Krippahl, C. (2021). *Stability at risk as Somalia and Kenya spat over sea border*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/en/kenya-somalia-border-dispute-threatens-stability/a-56879109> adresinden 08.01.2022 tarihinde erişildi
- Kromm, D. (1967). Irredentism in Africa: The Somali-Kenya boundary dispute. *Transactions of the Kansas Academy of Science*, 70(3), 359-365. <https://doi.org/10.2307/3627482> adresinden 18.12.2021 tarihinde erişildi
- Laitin, D. D. (1977). *Politics, language, and thought: The Somali experience*. University of Chicago Press.
- Maluki, P. M. (2019, Kasım 7). *Why the US, UK, France and Norway are taking sides in Kenya's maritime row with Somalia? Yahoo Finance* <https://finance.yahoo.com/news/why-us-uk-france-norway-111811590.html> adresinden 15.01.2021 tarihinde erişildi
- Mumma-Martinon:, C. (2019, Temmuz 21). *Kenya-Somalia maritime territorial dispute: Why Somalia took Kenya to the International Court of Justice: Advantages, limitations and existing modes of peaceful settlement?* University of Nairobi - Department of Political Science and Public Administration. https://profiles.uonbi.ac.ke/sites/default/files/conniem/files/1_kenya_-_somalia_-_territorial_disputes_-_21st_july_2019_-_dr_c.a._mumma-martinon.pdf adresinden 18.01.2022 tarihinde erişildi.
- Oğultürk, M. C. (2020). *Somali - Kenya deniz sınırı anlaşmazlığı. Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(35), 519-553. <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrj.806979> adresinden 11.02.2022 tarihinde erişildi.
- Özgenç, Z. (2014). Milletlerarası ticari tahkimde hakemin veya hakem kurulunun ex aequo et bono karar verme yetkisi. *Public and Private International Law Bulletin*, 34(1), 31-72. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/411409> adresinden 23.01.2022 tarihinde erişildi.
- Pamba, E. J. (2019, Temmuz - Ağustos). *Somalia v. Kenya maritime boundary dispute: proceedings and possible legal questions. The Horn Bulletin*, II(IV). <https://horninstitute.org/wp-content/uploads/2019/07/HORN-Bulletin-Vol-II-Issue-IV-July-August-2019.pdf> adresinden 04.02.2022 tarihinde erişildi.

- Shahow, A. A. (2019, Ekim 30). *Kenya and Somalia's maritime dispute: one winner, two losers?* African Arguments <https://africanarguments.org/2019/10/30/kenya-somalia-maritime-dispute-one-winner-two-losers/><https://africanarguments.org/2019/10/30/kenya-somalia-maritime-dispute-one-winner-two-losers/> adresinden 09.01.2022 tarihinde erişildi.
- Shawt, M. N. (1996). the heritage of states: The principle of Uti Possidetis Juris today. *British Yearbook of International Law*, 67(1), 75-154. <https://doi.org/10.1093/bybil/67.1.75> adresinden 23.01.2022 tarihinde erişildi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2011). *Uyuşmazlıkların çözümü ve arabuluculuk*. <https://www.mfa.gov.tr/uyusmazliklarin-cozumu-ve-arabuluculuk.tr.mfa> adresinden 06.02.2022 tarihinde erişildi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2020). *Türkiye - Kenya siyasi ilişkileri*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kenya-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> adresinden 06.02.2022 tarihinde erişildi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2021). *Türkiye - Somali siyasi ilişkileri*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-somali-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden 06.02.2022 tarihinde erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (2016, Eylül 8). *Terör örgütlerinin tamamı Türkiye'ye karşı düşmanlık yapma konusunda ittifak hâlinde* <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/51277/teror-orgutlerinin-tamami-turkiye-ye-karsi-dusmanlik-yapma-konusunda-ittifak-hlinde.html> adresinden 17.01.2022 tarihinde erişildi.
- Uluslararası Adalet Divanı - Yargıç Bennouna. (2017, Şubat 2). *Dissenting opinion of Judge Bennouna*. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/161/161-20170202-JUD-01-02-EN.pdf> adresinden 08.12.2021 tarihinde erişildi.
- Uluslararası Adalet Divanı - Yargıç Guillaume. (2017, Şubat 2). *Dissenting opinion of Judge ad hoc Guillaum* <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/161/161-20170202-JUD-01-05-EN.pdf> adresinden 08.12.2021 tarihinde erişildi.
- Uluslararası Adalet Divanı - Yargıç Yusuf. (2021, Ekim 12). *Declaration of Vice-President Yusuf* <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/161/161-20170202-JUD-01-01-EN.pdf> adresinden 11.12.2021 tarihinde erişildi.
- Uluslararası Adalet Divanı. (1986). *Frontier dispute (Burkina Faso/Republic of Mali) overview of the case* <https://www.icj-cij.org/en/case/69> adresinden 26.12.2021 tarihinde erişildi.
- Uluslararası Adalet Divanı. (2015). *Preliminary objections of the Republic of Kenya*. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/161/19074.pdf> adresinden 03.12.2021 tarihinde erişildi.
- Uluslararası Adalet Divanı. (2015). *Memorial of Somalia*. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/161/19072.pdf> adresinden 03.12.2021 tarihinde erişildi.
- Uluslararası Adalet Divanı. (2016). *Verbatim record* <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/161/161-20160919-ORA-01-00-BI.pdf> adresinden 10.12.2021 tarihinde erişildi.
- Uluslararası Adalet Divanı. (2017). *Order of 2 February 2017*. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/161/161-20170202-ORD-01-00-EN.pdf> adresinden 20.12.2021 tarihinde erişildi.
- Uluslararası Adalet Divanı. (2021). *Maritime delimitation in the Indian Ocean (Somalia v. Kenya)* <https://www.icj-cij.org/en/case/161> adresinden 26.12.2021 tarihinde erişildi.
- Vallat, F. (1974). *First report on succession of states in respect of treaties: International law commission on 26. session 6 May – 26 July 1974*. Birleşmiş Milletler.
- Wanambisi, T. (1984, Nisan 6). The Somali dispute: Kenya beware. *Global Security* <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1984/WTL.htm> adresinden 15.01.2022 tarihinde erişildi.
- Wasike, A. (2021, Ekim 13). *Kenya rejects ICJ Ruling over maritime dispute with Somalia*. Anadolu Ajansı <https://www.aa.com.tr/en/africa/kenya-rejects-icj-ruling-over-maritime-dispute-with-somalia/2390548> adresinden 13.01.2022 tarihinde erişildi.